

PORADNICTWO RODZINNE
NA EMIGRACJI

TEORIA I PRAKTYKA

Rozprawy i Monografie

Tom XXX

Rok 2021

PORADNICTWO RODZINNE NA EMIGRACJI

TEORIA I PRAKTYKA

REDAKCJA NAUKOWA

Zdzisław Struzik

Józef Młyński

Władysław Szewczyk

WYDAWNICTWO NAUKOWE UKSW

INSTYTUT PAPIEŻA JANA PAWŁA II

WARSZAWA 2021

Redaktor naczelny
dr hab. Zdzisław Struzik, prof. UKSW

Konsultacja i opieka merytoryczna
dr Grażyna Koszałka

Recenzenci
prof. dr hab. Adam Skreczko
dr hab. Małgorzata Gruchoła, prof. KUL

Redaktor prowadzący
Aneta Tunderska

Redakcja merytoryczna, korekta
dr Aneta Buczyńska

Opracowanie graficzne, skład i łamanie
Andrzej Winiarek

Druk
Drukarnia Wydawnictwa Arka

©Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021

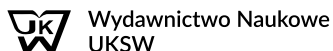
ISBN Instytutu Papieża Jana Pawła II · 978-83-65198-87-7
ISBN Wydawnictwa Naukowego UKSW · 978-83-8090-873-4

ISSN 2450-5218

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hłonda 1 · 02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90 · instytut@ipjp2.pl · www.ipjp2.pl

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
ul. Dewajtis 5, domek nr 2 · 01-815 Warszawa · tel. 22 561 89 23
wydawnictwo@uksw.edu.pl · wydawnictwo.uksw.edu.pl

Instytut Papieża Jana Pawła II jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

SPIS TREŚCI

- 9 Wiesław Lechowicz
Słowo wstępne
- 13 Józef Młyński
W kierunku poradnictwa rodzinnego na emigracji
- CZEŚĆ TEORETYCZNA
- 25 Zdzisław Struzik
Nauczanie Jana Pawła II o wolności w encyklice Redemptor hominis (4.03.1979)
- 39 Robert Czarnowski
Kard. Stefan Wyszyński jako prekursor katolickich poradni życia rodzinnego. Omówienie zagadnienia w kontekście dziecięcych lat Prymasa Tysiąclecia i jego nauczania o rodzinie
- 77 Ryszard Sztychmiller
Ochrona praw małżeństwa i rodziny: Jaka jest, jaka powinna być, co robić, by była skuteczna?
- 107 Paweł Landwójtowicz
Rola, zadania i kierunki rozwoju poradnictwa małżeńsko-rodzinnego na rzecz wsparcia rodzin emigracyjnych
- 145 Wiesława Okła
Psychologiczne uwarunkowania radzenia sobie w sytuacjach trudnych
- 161 Katarzyna Stankiewicz, Anna Żurek
Poradnictwo pedagogiczne w zakresie dwujęzyczności. Wsparcie rodziny na emigracji

- 177 Krzysztof Trębski, Józef Młyński
Rola counselingu (poradnictwa) w radzeniu sobie ze stresem emigracyjnym a bezpieczeństwo zdrowotne rodziny
- 193 Tomasz Drożyński
Mitgefühl jako fenomen życia emocjonalnego i cecha doradcy w świetle studium Maxa Schelera „Istota i formy sympatii”
- 211 Marcin M. Rzegocki
Prężność (resilience) organizacyjna a katolickie poradnictwo rodzinne i specjalistyczne w kontekście wyzwań trzeciej dekady XXI w.
- 233 Józef Młyński
Wybrane quasi-rodzinne formy życia wyzwaniem dla dobrostanu człowieka w nowoczesnym społeczeństwie
- 255 Mieczysław Ozorowski
Święty Józef wzorem ojca i doradcy rodzinnego

CZĘŚĆ PRAKTYCZNA

- 271 Władysław Szewczyk
Początki metodycznego szkolenia doradców poradnictwa rodzinnego dla ośrodków polonijnych
- 299 Marta i Henryk Kuczajowie
O potrzebie poradnictwa rodzinnego na emigracji przy Polskich Misjach Katolickich
- 319 Małgorzata Słowik
Podstawy planowania działalności poradni rodzinnych dla Polonii przez podmioty wyznaniowe
- 339 Bożena Bassa
Sytuacja poradnictwa w zakresie realizacji zadań rodzicielskich

- 355 Beata Kozłowska
Wyzwania dla wspólnot chrześcijańskich, które stawiają czoła nadużyciom i przemocy domowej
- 371 Karen Kharitonova
Poradnictwo w sytuacji straty dziecka w wyniku aborcji w kontekście emigracji i nie tylko
- 385 Irena i Jerzy Grzybowski
Terapeutyczne skutki uczestniczenia w spotkaniach małżeńskich
- 395 Anna i Tadeusz Burzyńscy
Razem ku wieczności – eschatologiczny wymiar chrześcijańskiej miłości małżeńskiej
- 413 Summary
- 423 Noty o autorach

SŁOWO WSTĘPNE BPA WIESŁAWA LECHOWICZA

DELEGATA KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI DS. DUSZPASTERSTWA EMIGRACJI POLSKIEJ

Z wielką radością przyjmuję publikację poświęconą poradnictwu rodzinnemu w środowisku emigracyjnym. Nikogo chyba nie trzeba przekonywać, jak doniosłe znaczenie ma przygotowanie do życia w małżeństwie i rodzinie. Tej tematyce został poświęcony Kongres Rodzin Polonijnych, jaki się odbył w dniach od 25 do 27 października 2019 r. w La Ferte Sous Jouarre koło Paryża, w domu Polskiej Misji Katolickiej we Francji. Referaty i konferencje wygłoszone podczas Kongresu stanowią dużą część niniejszej pozycji. Ich Autorom pragnę serdecznie podziękować za opracowanie naukowe problemów związanych z teorią i praktyką przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego. Drugim powodem do wdzięczności z mojej strony jest zaangażowanie Autorów referatów i artykułów w konkretne działania dla dobra małżeństw i rodzin w środowiskach Polonii. Na szczególne słowa uznania i podziękowania zasługuje oczywiście *spiritus movens* wielu inicjatyw, w tym wspomnianego kongresu, pani Grażyna Koszałka, przewodnicząca Komisji ds. Małżeństwa i Rodziny w Polskiej Radzie Duszpasterskiej Europy Zachodniej. Jestem wdzięczny wydawnictwu i wszystkim Osobom, które w jakikolwiek sposób przyczyniły się do tej publikacji.

Posiada ona charakter naukowy, ponieważ duszpasterstwo małżeństw i rodzin, w tym również poradnictwo rodzinne, powinno opierać się na głębokiej i aktualnej wiedzy specjalistycznej z zakresu psychologii, pedagogiki, socjologii, polityki społecznej czy teologii. Niemniej jednak ważne są też inne cechy charakterystyczne oraz predyspozycje pozwalające na podjęcie pracy w poradniach rodzinnych. Spośród nich wymienilibym na pierwszym miejscu wiarę, tym bardziej, że spotkania w poradniach rodzinnych mają na celu przygotowanie narzeczonych do zawarcia nie tyle kontraktu czy umowy, ale do przyjęcia sakramentu małżeństwa. Nawet jeśli ktoś porusza kwestie niezwiązane bezpośrednio z wiarą, to jednak z wiary rodzi się odpowiedni stosunek do poruszanych kwestii i samych narzeczonych. Nie można też zapominać, że przy-

gotowanie do małżeństwa, spotkanie w poradni rodzinnej, może być jedyną okazją do ewangelizacji. Stwarza bowiem okazję do kontaktu nie tylko z tymi, którzy wierzą i praktykują, ale i z tymi (może w większości), którzy żyją poza wspólnotą Kościoła. Używając języka papieża Franciszka, poradnia rodzinna może stać się miejscem ewangelizacji na peryferiach, docierania do tych, do których nie mielibyśmy szans dotrzeć z Dobrą Nowiną. Wiara ponadto, będąc osobistą relacją z Bogiem, wzmacnia nasze słabe siły duchowe i fizyczne, a jej światło pozwala nam ujrzeć w prawdzie nie tylko siebie, ale i drugiego człowieka. Wiara ułatwia spojrzenie na drugiego człowieka w całym jego bogactwie, złożoności cech i relacji do siebie, do innego człowieka i wreszcie do Boga.

Kolejnym warunkiem niezbędnym do owocnego prowadzenia poradnictwa rodzinnego jest pokora, która oznacza spojrzenie i życie w prawdzie, a zatem dostrzeżenie własnych błędów i niedoskonałości, także w zakresie pracy duszpasterskiej z narzeczonymi, małżonkami i rodzicami. Przykład takiego pokornego spojrzenia na duszpasterstwo małżeństw i rodzin daje nam papież Franciszek w adhortacji *Amoris laetitia* (35-37): „Jako chrześcijanie nie możemy zrezygnować z proponowania małżeństwa, tylko dlatego, by nie przeciwstawiać się aktualnej wrażliwości, by nadążać za modą lub z powodu poczucia niższości wobec upadku moralnego i ludzkiego. Pozbawilibyśmy świat wartości, które możemy i musimy wносить. To prawda, że nie ma sensu, aby zatrzymywać się na retorycznym oskarżaniu aktualnego zła, jakby to mogło coś zmienić. Niczemu nie służy także próba narzucania norm siłą władzy. Oczekuje się od nas wysiłku bardziej odpowiedzialnego i hojnego, polegającego na przedstawieniu przyczyn i motywacji, aby nasze opowiedzenie się za małżeństwem i rodziną było takie, by ludzie byli bardziej gotowi do odpowiedzi na łaskę, jaką daje im Bóg.

Jednocześnie trzeba pokornie i realistycznie uznać, że czasami nasz sposób prezentacji przekonań chrześcijańskich i sposób traktowania ludzi przyczyniły się do spowodowania tego, co obecnie jest powodem narzekania i z czego wypada nam dokonać zdrowej samokrytyki. Z drugiej strony często przedstawialiśmy małżeństwo w taki sposób, że jego cel jednoczący, zachęta do wzrastania w miłości i ideał wzajemnej pomocy pozostawały w cieniu z powodu niemal wyłącznego nacisku na obowiązek prokreacji. Nie wsparliśmy dostatecznie młodych małżeństw w pierwszych latach ich wspólnego życia, przedstawiając im propozycje dostosowane do godzin ich zajęć, do ich języka, do bardziej konkretnych niepokojów. Innymi razy przedstawialiśmy ideał teologiczny małżeństwa zbyt abstrakcyjny, skonstruowany niemal sztucznie, daleki od konkretnej

sytuacji i rzeczywistych możliwości rodzin takimi, jakimi są. Ta nadmierna idealizacja, zwłaszcza gdy nie obudziliśmy ufności w działanie łaski, nie pozwoliła na to, aby małżeństwo było bardziej pożądane i atrakcyjne, ale wręcz przeciwnie.

Przez długi czas byliśmy przekonani, że jedynie kładąc nacisk na kwestie doktrynalne, bioetyczne i moralne, nie pobudzając do otwartości na łaskę, dostatecznie wsparliśmy rodziny, umacniając więź małżonków i wypełniliśmy sensem ich wspólne życie. Trudno nam zaprezentować małżeństwo bardziej jako dynamiczny proces rozwoju i realizacji, niż jako ciężar, który trzeba znosić przez całe życie. Z trudem dajemy też miejsce dla sumienia wiernych, którzy pośród swoich ograniczeń często odpowiadają najlepiej jak potrafią na Ewangelię i mogą rozwijać swoje własne rozeznanie w sytuacji, gdy wszystkie systemy upadają. Jesteśmy powołani do kształtowania sumień, nie zaś domagania się, by je zastępować”.

Papież Franciszek pragnie nas obudzić ze stanu samozadowolenia i pobudzić do nowych, bardziej skutecznych i dostosowanych do mentalności współczesnych ludzi metod i sposobów duszpasterzowania.

Jestem przekonany, że zawarte w niniejszej pozycji treści wychodzą naprzeciw oczekiwaniom Kościoła, który przez swoich pasterzy powierza osobom duchownym i świeckim misję prowadzenia duszpasterstwa małżeństw i rodzin. Mam nadzieję, że pomogą coraz lepiej organizować i prowadzić to duszpasterstwo tak by było dobrą nowiną, zrozumiałą, przyjętą i kształtującą codzienne życie sakramentalnych małżeństw i rodzin.

Wszystkim, którzy w tym duchu włączają się w duszpasterstwo małżeństw i rodzin w polonijnych ośrodkach duszpasterskich składam serdeczne podziękowanie!

Warszawa, 6 marca 2020 r.

JÓZEF MŁYŃSKI

UNIwersytet PEDAGOGICZNY W KRAKOWIE

ORCID 0000-0002-2475-9658

W KIERUNKU PORADNICTWA RODZINNEGO NA EMIGRACJI

WPROWADZENIE

Problematyka rodziny budzi szerokie zainteresowanie wśród naukowców i badaczy wielu dyscyplin naukowych. Nic dziwnego, stanowi ona bowiem centrum życia indywidualnego, grupowego, wspólnotowego, społecznego, jest pierwszym środowiskiem wychowania każdego człowieka. W rodzinie człowiek nie tylko przychodzi na świat, ale przede wszystkim uczestniczy w procesie uspołecznienia – socjalizacji. Istnieje ona od początku stworzenia człowieka i pozostaje tkanką rozwoju ludzkości. I chociaż coraz częściej współcześnie doświadcza kryzysów małżeńskich i rodzinnych, to niewątpliwie jest pierwotną (nuklearną) grupą ludzkiego współoddziaływania.

Pojęcie rodziny kształtowało się przez wiele wieków, a na jego interpretacje wywierały i nadal wywierają wpływ różne perspektywy badawcze pochodzące z odmiennych dziedzin nauki. Trzeba bowiem zauważyć, że pojęciu temu nadaje się charakter wieloznaczny. Szczególnie dziś w dyskusjach społecznych coraz częściej dokonuje się redefinicji pojęcia rodziny. Niezależnie od przyjmowanych definicji warto i należy przywołać rozumienie rodziny jako grupy i instytucji społecznej. Odwołując się do definicji Jana Szczepańskiego „rodzina jest grupą złożoną z osób połączonych stosunkiem małżeństwa lub pokrewieństwa (bądź adopcji)”¹. Przez instytucję rodziny należy zaś

1 J. Śledzianowski, S. Bębas, *Blaski i cienie współczesnej rodziny polskiej*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2013, s. 18.

rozumieć zbiór norm, obyczajów, praw, zwyczajów, wartości i przepisów odnoszących się do prokreacji, socjalizacji i do jej funkcji w danym społeczeństwie².

Niewątpliwie w badaniach nad rodziną należy odwołać się do kontekstu kulturowego związanego z emigracją i migracją. Masowe wyjazdy polskich rodzin po 2004 roku spowodowały nie tylko odpływ pewnej części populacji z kraju pochodzenia, ale również napływ Polaków, szczególnie do krajów Unii Europejskiej. Rodziny te znalazły się w nowej sytuacji społecznej kraju przyjmującego. Z tej też przyczyny zderzyły się z nową kulturą, często bardzo odmienną od tej, w której uprzednio żyły. Jak słusznie zauważył D. Niedźwiedzki, migrantów znajdujących się w nowej rzeczywistości cechuje określona autoidentyfikacja własna oraz formy identyfikacji innych. W nowej rzeczywistości kulturowej formy te zwykle okazują się nieadekwatne w stosunku do wymagań otoczenia. Z tego powodu migrant zmuszony jest do rekonstrukcji życia w obszarze cech społecznych i kulturowych (narodowość, etniczność, przynależność religijna, język, stereotypy) w nowym miejscu zamieszkania³. Wyzwania kulturowe emigranta dotyczą całego kompleksu zachowań począwszy od wartości, norm, współpracy, komunikacji, aż po zderzenie się z nową pracą. Nadto decyzja życia na emigracji, przynajmniej w początkowym etapie, powoduje nowe rodzaje zachowań: w nowej szkole, nowym sklepie, nowych instytucjach.

Rodzina emigracyjna, w nowym kontekście kulturowym, doświadcza wielu procesów, m.in.: inkulturacji, akulturacji, akomodacji kultur. Te wyzwania mogą implikować budowanie nowej tożsamości osoby na wielu płaszczyznach: osobistej, społecznej, kulturowej, narodowej. W tym kontekście uwzględnić wypada szczególnie tożsamość religijną, określającą przynależność emigranta do swojej religii, wspólnoty wyznaniowej, zasad moralnych, obrzędowości czy norm warunkujących poczucie prawnego sumienia. Polska rodzina emigracyjna znalazła się w korzystnych dla niej warunkach, gdyż prawie w każdym kraju Europy Zachodniej i w innych krajach na całym świecie istnieją Polskie Misje Katolickie prowadzone przez zgromadzenia zakonne i księża diecezjalnych.

Omawiając temat rodziny na emigracji, warto przeanalizować poglądy Jana Pawła II, który w swojej adhortacji *Familiaris consortio* trafnie określił problemy rodziny, zamysł

2 Por. *Słownik Matżeństwa i Rodziny*, red. E. Ozorowski, wyd. ATK, Fundacja „Pomoc rodzinie”, Warszawa-Łomianki 1999, s. 390.

3 Por. D. Niedźwiedzki, *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, wyd. Nomos, Kraków 2010, s. 145.

Boży względem małżeństwa i rodziny, zadania rodziny chrześcijańskiej i formy pracy duszpasterstwa rodzin. Współczesne czasy nacechowane przemianami społecznymi i kulturowymi mocno uderzyły w instytucje małżeństwa i rodziny. Wiele rodzin, mimo nowych warunków, zachowuje wartości stanowiące fundament instytucji rodzinnej. Inne, w odmiennych okolicznościach, w których przyszło im żyć, utraciły świadomość ostatecznej drogi i prawdy o małżeństwie⁴.

W przywołanym dokumencie papieskim, podkreślając niezastąpioną wartość rodziny w społeczeństwie, ale również troskę o przyszłość rodziny, jako antidotum na dzisiejszy kryzys, podkreśla się ważność m.in. poradnictwa specjalistycznego, rodzinnego (lekarze, prawnicy, psycholodzy, pracownicy społeczni, doradcy rodzinni)⁵. Sposoby troszczenia się o rodzinę wskazywali także Benedykt XVI⁶, czy obecny papież Franciszek⁷.

Współczesna rodzina emigracyjna, obok kryzysów osobistych, społecznych, kulturowych, aksjologicznych, edukacyjnych, doświadcza również kryzysów małżeńskich i rodzinnych. O tym, jak kryzysy małżeńskie wpływają na dezintegrację rodziny, świadczą statystyki rozwodów. Naturalnie, kryzysy małżeńskie mają konsekwencje dla samych małżonków, a szczególnie dla ich dzieci. To kolejny argument przemawiający za koniecznością prowadzenia poradnictwa rodzinnego na emigracji. Zwłaszcza, że historie współczesnych rodzin noszą ślady kryzysów małżeńskich i rodzicielskich, i co istotne, rodziny, które otrzymały profesjonalną pomoc zdołały owe kryzysy i trudności przezwyciężyć. Każdy bowiem kryzys jest wyzwaniem i nauką przynoszącą dobrą wiadomość, że zgodnie ze słowami P.M. Kalellisa, „jeśli szczerze pragniesz naprawy i trwania waszego związku, podporządkowuj się temu celowi, aż go osiągniesz”⁸.

Poradnictwo rodzinne ma charakter interdyscyplinarny, w zależności od punktu widzenia definiującego. W literaturze przedmiotu warto odwołać się do definicji A. Kargulowej, interpretującej poradnictwo w szeroko rozumianym kontekście społecznym, jako działanie społeczne połączone z interakcją osobową realizowaną w ramach

4 Por. Jan Paweł II, Adhortacja *Familiaris consortio* (22.11.1981), 1, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.

5 Por. tamże, 75.

6 Por. Benedykt XVI, Encyklika *Deus Caritas est*, (25.12.2005), wyd. Polwen, Radom 2006.

7 Por. Franciszek, Adhortacja *Amoris laetitia*, (19.03.2016), wydawnictwo M, Kraków 2016.

8 P.M. Kalellis, *Zanim powiesz „Żegnaj”: jak odbudować związek?*, tłum. W. Nowicki, wyd. W Drodze, Poznań 2016.

pomocy społecznej⁹. Realizacja poradnictwa rodzinnego została zalecona w ustawie o pomocy społecznej. Wskazuje się w niej, że jest ono świadczone osobom i rodzinom wykazującym deficyty funkcjonowania, które mają potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu problemów życiowych, związanych z funkcjonowaniem rodziny na poziomie wychowawczym, opiekuńczym, z zaleceniem terapii rodzinnych¹⁰.

Istotnym wydaje się być również potrójne rozumienie poradnictwa w ujęciu J. McLeoda jako: „profesjonalne relacje, występujące w poradnictwie oraz cele poradnictwa, rozumiane jako działanie klienta (osoby radzącej się); rozumienie poradnictwa jako procesu wyjaśniania i interpretowania sytuacji życiowej klienta, a nie jako działania klienta; łączenie się poradnictwa z wszelkimi innymi formami pomocy drugiemu człowiekowi, np. z pracą socjalną z codziennymi relacjami międzyludzkimi”¹¹. Z kolei E. Sujak dodaje, że poradnictwo skierowane jest do ludzi zdrowych, ale doświadczających problemów życiowych. Niektórzy z nich potrzebują działań terapeutycznych, jakie występują w procesie poradnictwa¹². Szczególnie istotną dla niniejszej publikacji definicję poradnictwa rodzinnego podaje W. Szewczyk. Zdaniem tego autora „Poradnictwo jest osobowym kontaktem pomocowym”¹³. Jest „specyficzną formą relacji międzyludzkich, której celem jest uzdolnienie osoby potrzebującej pomocy do rozwiązania aktualnego problemu i ukierunkowania na rozwój osobisty”¹⁴.

Poradnictwo rodzinne w zakresie naturalnego planowania rodziny sięga w Polsce połowy XX wieku. Jego początki można datować na rok 1956, kiedy uchwalono ustawę o dopuszczalności przerywania ciąży. Ustawa o znamionach ideologicznych i politycznych nie tylko uderzyła w nienaruszalność ludzkiego życia, ale również w dobro polskiej rodziny. Od momentu wprowadzenia tej ustawy Episkopat Polski, odpowiadając

9 Szeroko rozumiane poradnictwo rodzinne zostało przeanalizowane w aspekcie teoretycznym i praktycznym przez A. Kargulową. Por. A. Kargulowa, *O teorii i praktyce poradnictwa*, Warszawa 2004, wyd. PWN, s. 37-55.

10 W tym przypadku odwołano się do specjalistycznego poradnictwa rodzinnego. Ustawa o Pomocy Społecznej z dnia 12 maja 2004 r. Dz.U. z 2004 r. nr 64 poz. 593, art. 46.

11 M. Duda, K. Wojtanowicz, *Asystentura rodzinna jako istotny komponent współczesnego poradnictwa rodzinnego*, w: *Poradnictwo w dyskursie interdyscyplinarnym*, red. B. Szluz, A. Szluz, wyd. Uniwersytet Rzeszowski, Larus Studio, Witold Ziąja, Rzeszów 2018, s. 14.

12 Por. E. Sujak, *Poradnictwo małżeńskie i rodzinne*, wyd. Księgarnia św. Jacka, Katowice 1988, s. 8.

13 W. Szewczyk, *Poradnictwo rodzinne – osobowy kontakt pomocowy*, „Homo Dei” 1999 nr 1, s. 52.

14 W. Szewczyk, W. Okła, *Podstawy poradnictwa psychologicznego*, wyd. Zakłady Graficzne Drukarz, Warszawa-Tarnów 2016, s. 10.

na wcielony w życie akt prawny, zalecił w ramach struktur duszpasterskich organizowanie na terenie całego kraju katolickich poradni dla narzeczonych i małżonków¹⁵ w duchu encykliki *Humane vitae* Pawła VI¹⁶.

W ramach prowadzonego poradnictwa rodzinnego na emigracji powstają różne publikacje. Jedną z nich jest monografia pt. *Poradnictwo rodzinne w teorii i praktyce*, wydana w 2013 roku. To ważna publikacja, która jest owocem dyskursu naukowego specjalistów zajmujących się zagadnieniem poradnictwa. Przy tej okazji należy sprostować zawartą we wstępie wspomnianej książki informację, że autorem pierwszego programu szkolenia doradców dla ośrodków polonijnych (*Program szkoleniowy w zakresie poradnictwa rodzinnego dla ośrodków polonijnych*, Hannover-Tarnów 2007, drugie wydanie 2011) nie jest, jak omyłkowo napisano, ks. dr Włodzimierz Szewczyk, ale ks. dr Władysław Szewczyk z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, który 25 lat był wykładowcą w Instytucie Studiów nad Rodziną, gdzie prowadził m.in. wykłady i ćwiczenia z przedmiotu: Poradnictwo i terapia rodzin.

Specjalistyczne poradnictwo rodzinne rekomendowane polskim rodzinom emigracyjnym w Europie Zachodniej zostało zainicjowane przez Rektora Polskiej Misji Katolickiej, ks. prałata Stanisława Budynia oraz ks. dr. Władysława Szewczyka, wykładowców obecnie działającego wydziału Studiów nad Rodziną Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pierwsze wymienione listy między wskazanymi powyżej osobami, a dotyczące poradnictwa rodzinnego dla rodzin polonijnych datowane są na 2006 rok, zaś naukowa i praktyczna realizacja programu pt. *Poradnictwo rodzinne. Program szkoleniowy dla Ośrodków Polonijnych*, opracowanego przez ks. dr. Władysława Szewczyka rozpoczęła się w roku 2007 w Ośrodku Polonijnym Concordia Haus koło Dortmundu w Niemczech¹⁷.

15 Por. *Poradnictwo rodzinne. Wokół problemów małżeństwa i rodziny*, [online:] <http://poradnictworodzinne.org/historia.php> [dostęp: 23.03.2020].

16 Pełną historię poradnictwa rodzinnego w Polsce na kanwie rozwoju duszpasterstwa rodzin opisuje ks. P. Landwójtowicz, w artykule niniejszej monografii.

17 Ten fakt został zanotowany w jednej z publikacji: „Intencją inicjatora Szkolenia – Rektora Misji Polskiej w Niemczech, ks. Prałata Stanisława Budynia, który po wcześniejszej konsultacji z Krajowym Duszpasterzem Rodzin w Polsce – o. Andrzejem Rębaczem zwrócił się do mnie wiosną 2007 r. z prośbą o napisanie programu takiego szkolenia, była troska o możliwie wszechstronną pomoc dla rodzin. Chodziło o to, ażeby przynajmniej w kilku ośrodkach PMK w Niemczech utworzyć poradnie o poszerzonej ofercie pomocowej, dając im nazwę np. Centrum Pomocy Rodzinie. Celem więc SPR – Szkolenia w zakresie Poradnictwa Rodzinnego jest przygotowanie osób

Trzyletni program obejmował trzy bloki tematyczne: psychologiczno-poradniano; teologiczno-etyczny i medyczno-praktyczny (NPR). Wykłady prowadzili wówczas: ks. dr Władysław Szewczyk z WSR UKSW w Warszawie, ks. dr Andrzej Pryba z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, dr Grażyna Koszałka, adiunkt w katedrze Nauk o Rodzinie przy Wyższej Szkole Humanistycznej Ateneum w Gdańsku, emigrantka mieszkająca na stałe w Hamburgu.

Po kilku latach, w roku 2012, struktura programu poradnictwa rodzinnego została poszerzona o blok społeczno-socjalny, za który odpowiadał ks. dr hab. Józef Młyński, prof. UKSW w Warszawie. Z czasem studium poradnictwa rodzinnego na emigracji zostało rozszerzone o kolejne kraje Europy Zachodniej: Anglię, Szwecję, Hiszpanię, Francję i Belgię. Swój wkład w kształt poradnictwa rodzinnego na emigracji ma również Instytut Studiów nad Rodziną (od 2010 r. wydział Studiów nad Rodziną) Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, w którym funkcję dyrektora pełnił wówczas ks. prof. dr hab. Mieczysław Ozorowski. Wydział nie tylko obejmował patronatem naukowym i dydaktycznym studium poradnictwa, ale również wydawał dyplomy ukończenia kursu. Dyplomy były wydawane w dwóch językach: polskim i języku kraju zamieszkania.

W ramach organizacji poradnictwa rodzinnego na emigracji trzeba podkreślić rolę Pani dr Grażyny Koszałki. Jest ona pionierem polonijnego duszpasterstwa rodzin, *spiritus movens* działań polskiego duszpasterstwa rodzin w Europie Zachodniej. Od 1989 roku przez 16 lat prowadziła nauki dla narzeczonych przy Polskiej Misji Katolickiej w Hamburgu. Od 1996 roku zaczęła organizować w Niemczech pierwsze kursy metod rozpoznawania płodności.

Zainteresowanie Rektora Polskich Misji Katolickich w Niemczech, ks. prałata Stanisława Budynia, obszarem pomocy rodzinie polskiej na emigracji przyniosło owoce w postaci sympozjum teologiczno-pastoralnego dla księży w Schönstatt, a potem dla osób świeckich na temat duszpasterstwa rodzin oraz zorganizowania pierwszych

świeckich do prowadzenia CPR. W takim Centrum (CPR), służyłoby rodzinie (narzeczonym, małżonkom, rodzicom, dzieciom) przynajmniej cztery osoby: ksiądz, doradca życia rodzinnego (najlepiej małżeństwo) umiejący prowadzić przygotowanie dla narzeczonych w formie prelekcji i NPR, psycholog – pedagog, prawnik, lekarz. W ten sposób można by skutecznie pomagać rodzinom w różnorodnych ich problemach”. W. Szewczyk, *Poradnictwo rodzinne. Program szkoleniowy dla Ośrodków Polonijnych*, wyd. Zakłady Graficzne Drukarz, Hannover-Tarnów 2011, s. 9.

szkoleń doradców życia rodzinnego w ośrodku Concordia. Dzięki życzliwości księży rektorów oraz współpracy z osobami świeckimi z kilku krajów Europy Zachodniej przeprowadzono szkolenia dla doradców życia rodzinnego na skalę europejską. Równocześnie dr Grażyna Koszałka współorganizowała m.in. konferencje naukowe z cyklu: „Rodzina polska poza granicami kraju” w Warszawie, Rzeszowie i Łomży.

W 2019 roku, dzięki ks. biskupowi dr. Wiesławowi Lechowiczowi, Delegatowi Konferencji Episkopatu Polski ds. Duszpasterstwa Emigracji Polskiej, odbył się pierwszy Kongres Rodzin Polonijnych na terenie zamieszkania emigrantów w ośrodku PMK we Francji. Jego celem było poruszenie tematów dotyczących spraw emigracyjnego poradnictwa rodzinnego w myśl hasła: „U nas, o nas, dla nas”. Istotny wkład w organizację kongresu trzeba przyznać ks. dr. Robertowi Czarnowskiemu, sekretarzowi PMK we Francji, który przyczynił się do sukcesu tego kongresu i jego kontynuacji w kolejnych krajach.

W katalogu publikacji podejmujących polemikę naukową trzeba jeszcze uwzględnić książkę pt. *Rodzina polonijna w budowaniu cywilizacji miłości. Teoria i praktyka*, wydaną w 2017 roku oraz publikację pt. *Budowanie więzi w małżeństwie i rodzinie a emigracja. Teoria i praktyka*, wydaną w 2018 roku.

Prezentowana obecnie monografia nosi tytuł: *Poradnictwo rodzinne na emigracji. Teoria i praktyka*, składa się z kilkunastu artykułów dostosowanych do potrzeb polskich rodzin na emigracji i została podzielona na dwie części: teoretyczną i praktyczną. W większości przywołanych tekstów opracowanej monografii posłużono się następującymi metodami: historyczną i analityczno-syntetyczną interpretacji tekstów oraz badania dokumentów, monografii oraz obserwacji.

Pierwszy artykuł w części teoretycznej autorstwa Zdzisława Struzika stanowi uhonorowanie nauczania Jana Pawła II, nazywanego często „papieżem rodziny”, w 100. rocznicę Jego urodzin. W zeszłym roku minęło 40 lat od powstania pierwszej encykliki *Redemptor hominis*, która stanowiła swoisty program całego pontyfikatu Karola Wojtyły.

W kolejnym artykule, autorstwa Roberta Czarnowskiego ukazano postać ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego jako prekursora poradni życia rodzinnego i podkreślono atmosferę środowiska rodzinnego Prymasa Tysiąclecia – rolę ojca, matki, rodzeństwa, kulturę środowiska wychowawczego, jego wychowanie patriotyczne, szacunek dla osób starszych oraz główne nurty Jego nauczania o rodzinie i genezę poradni życia rodzinnego w Polsce.

Ochronę praw małżeństwa i rodziny prezentuje w swoim artykule Ryszard Sztymiler. Analizuje w nim aktualny stan ochrony praw małżeństwa i rodziny w prawie polskim, międzynarodowym, w nauczaniu Kościoła i w prawie kanonicznym. Autor analizuje również zagrożenia i wyzwania w zakresie ochrony praw małżeństwa i rodziny we wszystkich wskazanych powyżej podmiotach.

Paweł Ladwójtowicz prezentując rolę, zadania i kierunki rozwoju poradnictwa małżeńsko-rodzinnego na rzecz wsparcia rodzin emigracyjnych opisuje historyczne uwarunkowania duszpasterstwa rodzin w Polsce jako źródło do określenia zadań i kierunków rozwoju poradnictwa rodzinnego na emigracji, aktualną sytuację poradnictwa małżeńsko-rodzinnego w diecezjach polskich i na emigracji oraz teoretyczne i praktyczne wskazania dla funkcjonowania poradnictwa małżeńsko-rodzinnego na emigracji.

Psychologiczne uwarunkowania radzenia sobie w sytuacjach trudnych zostały zaprezentowane przez Wiesławę Okłę, która podkreśla, iż zmaganie się człowieka z trudami życia jest wpisane w ludzki los. Ponadto prezentuje ona osobowościowe uwarunkowania nie radzenia sobie z trudnościami. Autorka opisuje jak praktycznie rozwiązywać trudności – mierzyć się z nimi – umieć je znosić oraz jaka jest rola pomocy psychologicznej w radzeniu sobie z trudnościami.

W obszar tych poszukiwań wpisuje się również artykuł Katarzyny Stankiewicz i Anny Żurek podejmujący tematykę poradnictwa pedagogicznego w zakresie dwujęzyczności jako wsparcie rodziny na emigracji. Analiza zagadnienia dotyczy wielojęzyczności w dobie powszechnych migracji, mitów na temat dwujęzyczności u dzieci, postaw rodziców wobec wielojęzyczności oraz poradnictwa pedagogicznego w zakresie dwujęzyczności. W tym obszarze badawczym lokuje się również artykuł Józefa Młyńskiego i Krzysztofa Trębskiego dotyczący roli poradnictwa w radzeniu sobie ze stresem emigracyjnym, w którym opisano stres emigracyjny i jego przyczyny, charakterystykę poradnictwa w kontekście emigracyjnym i *counseling* jako jedną z metod pomocy i wsparcia rodzin emigracyjnych.

Tomasz Drożyński w artykule *Mitgefühl jako zjawisko życia emocjonalnego i cecha doradcy w świetle studium Maxa Schelera „Istota i formy sympatii”* odwołuje się do rozróżnienia *mitgefühl* w odniesieniu do innych fenomenów i zjawisk, prawa fundowania sympatii i odmiennych teorii *mitgefühl* oraz waloru etycznego *mitgefühl* (życia emocjonalnego człowieka). *Prężność organizacyjna a katolickie poradnictwo rodzinne i specjalistyczne w kontekście wyzwań trzeciej dekady XXI w.* autorstwa Marcina M. Rzegockiego

to kolejny artykuł podejmujący zagadnienia dotyczące istoty prężności organizacyjnej, poradnictwa rodzinnego w Polsce i wyzwań stojących przed poradnictwem rodzinnym i specjalistycznym w kontekście prężności organizacyjnej.

W teoretycznym ujęciu zagadnień poradnictwa lokuje się też opracowanie Józefa Młyńskiego dotyczące alternatywnych form życia Polaków na emigracji. Stąd też artykuł pt. *Wybrane quasi-rodzinne formy życia wyzwaniem dla dobrostanu człowieka w nowoczesnym społeczeństwie*. To analiza poszczególnych form życia, również w kontekście rodziny, nowoczesności i kulturowych wyzwań.

Ostatnią częścią teoretycznej analizy jest artykuł Mieczysława Ozorowskiego *Święty Józef jako wzór ojca i doradcy rodzinnego*. Święty Józef jest postacią, w której można się dopatrzeć alegorii postulowanych cech doradcy: wzorowego mężczyzny i męża, ojca i głowy rodziny.

W części praktycznej pierwszy artykuł Władysława Szewczyka opisuje początki metodycznego szkolenia doradców poradnictwa rodzinnego dla ośrodków polonijnych i przedstawia początki szkoleń doradców w Concordii, w Niemczech, przedstawia również krótki opis przebiegu szkoleń oraz wybrane elementy programu psychologiczno-poradnianego. Kolejnym obszarem badań jest artykuł Marty i Henryka Kuczajów uzasadniający potrzebę poradnictwa rodzinnego na emigracji przy Polskich Misjach Katolickich. Autorzy podkreślają jak istotne znaczenie ma poradnictwo rodzinne w nauczaniu Kościoła, wskazują adresatów poradnictwa rodzinnego w środowisku polonijnym, struktury tego poradnictwa, jego organizację i zasady funkcjonowania.

Podstawy planowania działalności poradni rodzinnych dla Polonii przez podmioty kościelne analizuje Małgorzata Słowik. Przybliża definicję poradnictwa, jego zasady etyczne i formy pracy. Autorka pisze o wyróżniającej roli poradni rodzinnych zlokalizowanych przy podmiotach wyznaniowych, charakterystyce zawodu doradcy życia rodzinnego, jak również o metodyce, czyli: od czego zacząć i na co zwrócić uwagę, gdzie szukać wsparcia prowadząc poradnictwo rodzinne. Sytuacja poradnictwa w zakresie realizacji zadań rodzicielskich jest natomiast przedmiotem badań Bożeny Bassy, która opisuje czym jest rodzicielstwo, na czym polega poradnictwo w zakresie planowanego rodzicielstwa i metod rozpoznawania płodności.

Kolejny cykl artykułów dotyczy praktycznych wyzwań, z jakimi borykają się rodziny polonijne w kraju emigracji. Między innymi Beata Kozłowska przedstawia wyzwania dla wspólnot chrześcijańskich wobec przemocy domowej i nadużyć. Prezen-

tuje ona nie tylko zagadnienie wspólnot chrześcijańskich wobec przemocy, ale ukazuje także pomoc oferowaną przez te wspólnoty. Karen Kharitonova podejmuje m.in. tematykę poradnictwa na emigracji w sytuacji straty dziecka w wyniku aborcji. Opisuje istotne aspekty tego problemu z punktu widzenia poradnictwa, takie jak: atmosfera tabu wokół aborcji, czynniki wpływające na decyzję kobiety o aborcji, skutki aborcji, funkcjonowanie osoby z doświadczeniem aborcji w systemie rodzinnym, przebaczenie i przejście procesu żaloby oraz możliwą pomoc oferowaną osobom z doświadczeniem straty dziecka w wyniku aborcji.

Terapeutyczne skutki uczestniczenia w spotkaniach małżeńskich konferują Irena i Jerzy Grzybowscy analizując istotę spotkań małżeńskich, udzielaną pomoc dla zagrożonych małżonków oraz wskazując, że zaradzeniem problemom małżeńskim jest dobre przygotowanie się narzeczonych do małżeństwa. W tematykę wsparcia emigracyjnego wpisuje się opracowanie Anny i Tadeusza Burzyńskich: *Razem ku wieczności – eschatologiczny wymiar chrześcijańskiej miłości małżeńskiej*.

Na koniec pragnę wyrazić wdzięczność wszystkim Autorom artykułów, dla których poradnictwo rodzinne na emigracji to nie tylko naukowe zagadnienie, lecz nade wszystko efekt poszukiwań badawczych, praktycznych działań i troski o rodziny, które z racji wyzwań kulturowych potrzebują pomocy i wsparcia.

Warszawa, 20 maja 2020 r.

CZĘŚĆ
TEORETYCZNA

ZDZISŁAW STRUZIK

UNIwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Instytut Papieża Jana Pawła II

ORCID 0000-0002-2808-9786

NAUCZANIE JANA PAWŁA II O WOLNOŚCI W ENCYKLICE *REDEMPTOR HOMINIS* (4.03.1979)

POPE JOHN PAUL II'S TEACHING ON FREEDOM IN THE ENCYCLICAL
REDEMPTOR HOMINIS (MARCH 4, 1979)

ABSTRAKT

Pierwsza encyklika Jana Pawła II *Redemptor hominis* jest wyznaczeniem kierunku chrystologicznego w jego nauczaniu. Papież postrzega człowieka w perspektywie Chrystusa – przynoszącego pełnię człowieczeństwa. Istotnym elementem człowieczeństwa jest wolność, która należy do podstawowych wartości osoby ludzkiej. Jest ona ściśle powiązana z miłością, prawdą, sprawiedliwością, pokojem oraz solidarnością. Wszystkie te wartości muszą ze sobą współistnieć. Przyjmują one formę relacji człowieka z Bogiem. Kiedy jednak są od swojego źródła – Boga oderwane, stają się wolnością fałszywą. Wolność w pełni realizuje się w miłości. Chrystus dokonuje zbawienia przez miłość do ludzi, czyni to w wolności, ukazując prawdę o Bogu i o człowieku. Godność człowieka domaga się również wolności w wyznawaniu religii. Religijność ma prawo manifestować się publicznie. Ograniczenia w tym względzie są sprzeczne z wolnością sumienia przynależną każdemu człowiekowi. A zatem nie może być ona przywilejem, lecz powinna stanowić podstawowe prawo każdego człowieka.

SŁOWA KLUCZOWE

chrystologia, człowieczeństwo, wolność, sprawiedliwość, miłość, wolność religijna, wolność sumienia, prawa człowieka

ABSTRACT

Redemptor Hominis, the first encyclical of John Paul II, sets the Christological direction for his teaching. The pope perceives man in the perspective of Christ – who brings us the fullness of humanity. Among the important elements of humanity, there is freedom, one of the basic values of the human person. It is closely related to love, truth, justice, peace, and solidarity. All these values must coexist alongside one another. They take the form of man's relationship with God. However, when they are severed from their source – God, they turn into false freedom. Freedom is fully realised through love. Christ accomplishes our salvation through his love for people, and He does so in freedom, revealing the truth about God and about man. Furthermore, human dignity requires the freedom to profess one's faith. Religious attitudes have the right to be expressed in public. Any constraints in that regard are contrary to the freedom of conscience, a prerogative of every human being. Thus, it cannot be a mere privilege, instead having to constitute everyone's basic right.

KEYWORDS

christology, humanity, freedom, justice, love, religious liberty, freedom of conscience, human rights

WPROWADZENIE

Encyklika *Redemptor hominis* Jana Pawła II była pierwszą encykliką ogłoszoną przez nowo wybranego papieża. Wydana już w pięć miesięcy po objęciu Stolicy Piotrowej encyklika stanowiła swoisty program całego pontyfikatu Karola Wojtyły. Papież, który podkreślał swój szacunek i pragnienie kontynuacji nauczania swoich wielkich poprzedników: Jana XXII, Pawła VI oraz Jana Pawła I, jednocześnie podkreśla, że jego nauczanie będzie przede wszystkim zogniskowane na Chrystusie – Zbawicielu człowieka. Papież

w swojej pierwszej encyklice, prócz wyakcentowania chrystologicznego charakteru swojego pontyfikatu, wyraźnie już nakreśla perspektywę zbliżającego się roku 2000, przez który przyjdzie mu przeprowadzić Kościół powszechny. Chrystologiczny charakter swojej pierwszej encykliki jest także wyraźny w nauczaniu papieża na temat wolności. Chrystus jest Prawdą, która wyzwala, i co podkreśla Jan Paweł II, tylko w Chrystusie człowiek może odnaleźć swoją prawdziwą godność i wolność. Wydają się one szczególnie istotnymi potrzebami człowieka dzisiejszych czasów.

1. WOLNOŚĆ JAKO WARTOŚĆ W NAUCZANIU KOŚCIOŁA

Analizowanie nauczania Jana Pawła II o wolności w dokumentach oficjalnych – encyklikach, pozwala na spojrzenie socjologiczne, odniesione do zjawisk społeczności ludzkich. Było to nauczanie uroczyste¹, obejmujące cały Kościół, i trwałe, dokonujące syntezy dotychczasowej wykładni Urzędu Nauczycielskiego Kościoła².

Wolność przynależy do podstawowych wartości osoby ludzkiej, a przez nią jest przenoszona na wszelkie relacje społeczne człowieka, z każdą społecznością: narodową, państwową, kościelną, zawodową, rodzinną. Mówimy także i dopominamy się o wolność myśli i uczuć, jako atrybutów stworzeń rozumnych, z natury wolnych.

Wolność jako taka współdziała z innymi podstawowymi wartościami, które omawiał Jan Paweł II, a mianowicie: z miłością, prawdą, sprawiedliwością, pokojem oraz solidarnością. W obecnym rozważaniu ograniczamy się, ze względu na obszerność

1 Nauczanie uroczyste papieskie: Są to akty prawne i inne dokumenty wydawane przez papieża. Pochodzą bezpośrednio z inicjatywy papieża, i są przez niego sygnowane. Mogą powstawać w wyniku pracy Kurii Rzymskiej lub soborów, albo synodów. Por. *ABC chrześcijanina. Mały słownik*, red. S. Zalewski, wyd. Verbinum, Warszawa 1999.

2 Magisterium Kościoła (łac. *Magisterium Ecclesiae*) – w Kościele katolickim władza autorytatywnego nauczania prawd wiary (nazywana także Urzędem Nauczycielskim Kościoła) sprawowana przez kolegium biskupów z papieżem jako głową oraz indywidualnie przez biskupów pozostających w łączności z kolegium. Dokumenty soborowe i posoborowe powinny być interpretowane w duchu Tradycji i ciągłości nauczania Świętej Matki Kościoła, jak nam przypomniał ojciec święty Benedykt XVI w przemówieniu do kardynałów, biskupów i pracowników Kurii Rzymskiej z dnia 22.12.2005. Por. Benedykt XVI, *Wydarzenia, które zachowamy w pamięci i sercu*. Spotkanie z kardynałami, biskupami i pracownikami Kurii Rzymskiej (22.12.2005), „L'Osservatore Romano” 2006, nr 2 (280), s. 15-20.

materiału, do wolności, z nadzieją przesłedzenia nauczania w sposób systematyczny i chronologiczny.

1.1. WOLNOŚĆ A PRAWDA

Aksjologia realizuje się poprzez współpracę i współzależność poszczególnych wartości. Można również wyróżniać ich hierarchię. Do najbardziej podstawowych i najważniejszych wartości Jan Paweł II zaliczał: miłość, wolność, sprawiedliwość, prawdę, pokój i solidarność. Aby wszystkie podstawowe wartości współpracowały, równocześnie oddziaływały i wypełniały swoje powołanie, muszą istnieć obok siebie. Przykładowo: miłość nie może pomijać sprawiedliwości jako swojej podstawy, sprawiedliwość zaś opiera się na prawdzie, którą możemy realizować, w sposób pełny, w wolności. Solidarność jest cechą wymienionych powyżej wartości, ponieważ odnosi się do współpracy wszystkich działających podmiotów – ludzi.

Pełnię postaw i działań aksjologicznych znajdujemy w Jezusie Chrystusie, który przyszedł do ludzi. Jan Paweł II stwierdza: „Jezus Chrystus wychodzi na spotkanie człowieka każdej epoki, również i naszej epoki, z tymi samymi słowami: «poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli» (J 8,32); uczyni was wolnymi”³.

Wartości zatem przyjmują formę relacji człowieka z Bogiem, na ich podstawie człowiek może dążyć do moralnego zjednoczenia się z Boskim Ideałem. Chrystus jest Prawdą, sam mówi o sobie: „Ja jestem drogą, prawdą i życiem” (J 14,1-12). Na pytanie, co to jest prawda? Jezus odpowiedział: „Ja się na to narodziłem i na to przyszedłem na świat, aby dać świadectwo prawdzie. Każdy, kto jest z prawdy, słucha mojego głosu” (J 18,37).

Poszukiwanie prawdy odbywa się w każdym bycie świadomym, intelektualnie sprawnym, poszukiwanie to kończy się uzyskaniem zgodności rzeczywistości poznawanej z intencjonalną postawą poznającego⁴. Poszukiwanie zakłada swobodę działań, zakłada wolność, bez której prawda może być „zniewolona”, a wtedy nie mogłaby mieć

3 Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (4.03.1979), 12, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, wyd. Znak, Kraków 2009, s. 5-76.

4 Klasyczną koncepcję prawdy przedstawia św. Tomasz z Akwinu. Słowo „prawda” może być rozumiane trojako: metafizycznie, teoriopoznawczo i logicznie. Por. Boecjusz, *Traktaty teologiczne*, tłum. R. Bielak, A. Kijewska, wyd. Antyk Marek Derewiecki, Kęty 2001.

możliwości odkrycia prawdziwej relacji, byłaby zagłuszona. Jan Paweł II przestrzega „przed jakąkolwiek pozorną wolnością, przed wolnością rozumianą powierzchownie, jednostronnie, bez wnikięcia w całą prawdę o człowieku i o świecie”⁵. Wolność i prawda spotykają się w sumieniu człowieka, tam następuje weryfikacja poznanej rzeczywistości.

Papież mocno podkreśla, że „[Chrystus] wyzwala od tego, co tę wolność ogranicza, pomniejsza, łamie u samego niejako korzenia, w duszy człowieka, w jego sercu, w jego sumieniu”⁶. Rozdzźwięk pomiędzy prawdą i wolnością powoduje w człowieku głęboki kryzys wewnętrzny, sumienie ludzkie nie może się z tym stanem zgodzić i stara się za protestować, albo wewnętrznie, wtedy człowiek jest wewnętrznie rozbity, smutny, traci nadzieję, albo zewnętrznie, prowadząc do buntu, najpierw indywidualnego, a w dalszej kolejności buntu społecznego.

1.2. WOLNOŚĆ FAŁSZYWA

Wielowymiarowe doświadczenia człowieka w zakresie psychologii, socjologii, historii, ekonomii, a szczególnie polityki narodowej i międzynarodowej, wykazują braki prawdy i wolności w myśleniu i działaniu ludzkim. Historia pokazuje, że człowiek zostawał wielokrotnie oszukiwany, przez fałszywe idee, krzywdzące i niesprawiedliwe systemy polityczne zawarte w kapitalizmie, socjalizmie czy komunizmie. Wolność, sprawiedliwość i pokój, które obiecywano ludziom, w rezultacie okazywały się nienawiścią, wojną, wyzyskiem i niezliczonym kłamstwem ideowym i ekonomicznym. Poprzez doświadczenie, a także wykształcenie, poprzez większą świadomość, popartą rozwijającą się powszechnie informacją, łatwiej jest dostrzec kłamstwo jak również wskazać drogi wyjścia i naprawy.

Jan Paweł II odnosi się do kłamstw i braku wolności, które znamy z historii, wskazuje wprost, że odpowiedzią na nie jest nauczanie społeczne Kościoła. Jan Paweł II mówi: „Skoro zaś nie wszystko to, w czym różne systemy, a także poszczególni ludzie, widzą wolność i propagują wolność, okazuje się prawdziwą wolnością człowieka, tym

5 Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, 12.

6 Tamże.

bardziej Kościół w imię swej Bożej misji staje się stróżem tej wolności, która warunkuje prawdziwą godność osoby ludzkiej⁷.

Prawdziwa godność osoby ludzkiej jest ukazywana w prawdzie, o nim samym oraz w środowisku w jakim przyszło mu egzystować. Godność ontologiczna człowieka warta jest w jego rozumności, wolności i prawdzie. Osoba rozumiana przez Jana Pawła II, to byt rozumny, stworzony i przeznaczony przez Boga do trwania w sposób duchowy i materialny, a przez to świadomy. Z takiej godności człowieka wynika prawda, że nie należy go oszukiwać, ani wprowadzać w błąd, niezależnie od utylitarnych poglądów, idei, a nawet religii.

Papież Jan Paweł stwierdzał: „Jest to równocześnie przestroga przed jakąkolwiek pozorną wolnością, przed wolnością rozumianą powierzchownie, jednostronnie, bez wniknięcia w całą prawdę o człowieku i o świecie. Chrystus przeto również i dziś, po dwóch tysiącach lat, staje wśród nas jako Ten, który przynosi człowiekowi wolność opartą na prawdzie (Por. J 18,38) (...)”⁸. Człowiek, ulegając relatywizmowi i sceptycyzmowi, zaczyna szukać złudnej wolności poza obiektywną prawdą. Odrzucając wolność zakorzenioną w prawdzie, relatywizm neguje te wartości i poszukuje racji poza godnością człowieka.

1.3. MIŁOŚĆ WYPEŁNIENIEM WOLNOŚCI

Wolność człowieka polega na zdolności do odpowiadania na rozpoznaną wartość. Jednak ostatecznym celem wolności jest miłość⁹, wolność stwarza swego rodzaju „środowisko”, jest środkiem do realizowania czynów ludzkich na rzecz drugiej osoby. Miłość jest celem ludzkiego życia. Czyny, motywowane akceptacją drugiego człowieka, wyrażają postawę życzliwości, wynikającą z postawy miłości. Jan Paweł II naucza: „Tymczasem wolność jest wielkim dobrem wówczas, kiedy umiemy świadomie jej używać dla tego wszystkiego, co jest prawdziwym dobrem. Chrystus uczy nas, że najwspanialszym wy-

7 Tamże.

8 Tamże.

9 Por. K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2001, s. 120-121.

pełnieniem wolności jest miłość, która urzeczywistnia się w oddaniu i służbie. Do takiej to właśnie «wolności wyswobodził nas Chrystus» (Ga 5,1; por. 5,13) i stale wyzwala¹⁰.

Ponownie możemy stwierdzić, że podstawowe wartości: wolność, prawda i miłość łączą się i nawzajem współpracują. Nauczanie Kościoła także podkreśla niezbywalność wartości ofiarowanej człowiekowi przez Boga. Chrystus dokonuje zbawienia przez miłość do ludzi, czyni to w pełni dobrowolnie i ukazuje prawdę o Bogu i o człowieku. Podobna relacja ukazywana jest u podstawy życia Kościoła. Tworzona wspólnota opiera się i trwa w oparciu o wolność, prawdę i miłość.

1.4. WOLNOŚĆ RELIGIJNA

Objawienie Boże i godność człowieka domagają się wolności w wyznawaniu religii, jest to bowiem emocjonalne uznanie tej prawdy objawionej, w całkowitej wolności. Motywem przyjścia Chrystusa na ziemię była Jego miłość do ludzi, realizowana w wolności.

Ta wolność winna się wypełniać także w kierunku zrotnym. Człowiek ma oddawać cześć Bogu w wolności. Jakikolwiek przymus w tej materii likwidowałby miłość i prawdę. Jan Paweł II naucza: „I dlatego Kościół naszej epoki przywiązuje wielką wagę do tego wszystkiego, co Sobór Watykański II wypowiedział w Deklaracji o wolności religijnej (Por. Sobór Watykański II, Deklaracja *Dignitatis humanae*), zarówno w pierwszej, jak i drugiej części tego dokumentu. Odczuwamy głęboko zobowiązujący charakter Prawdy, która została nam objawiona przez Boga¹¹.

Wolność religijna polega na głoszeniu prawdy w miłości do Boga i człowieka. Wolność, prawda i miłość mają swoje źródło w Bogu. Ta prawda jest podawana każdemu człowiekowi, w każdym czasie, bowiem inne racje stają się niewystarczające wobec ludzkiego doświadczenia zła, nienawiści, kłamstwa. Takimi antywartościami posługiwały się niektóre systemy społeczno-polityczne. Natomiast „Kościół w imię swej Bożej misji staje się stróżem tej wolności, która warunkuje prawdziwą godność osoby ludzkiej¹².

10 Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, 21.

11 Tamże, 12.

12 Tamże.

Praktyczna niewydolność realizowania wartości wolności, prawdy i miłości, wynikająca ze słabości moralnej człowieka, stwarza konieczność tworzenia prawa, czyli norm i zasad, które w sposób powszechny mają stać na straży porządku działań ludzkich. W ten sposób prawo staje się rozjemcą pomiędzy miłością, prawdą i wolnością, ktokolwiek działa poza wartościami, narusza godność, dlatego człowiek powinien być zmuszony przewidzianymi konsekwencjami (karami), do poprawnego (sprawiedliwego) postępowania.

Jan Paweł II mówi: „Z pewnością bowiem ograniczanie wolności religijnej osób i wspólnot nie tylko jest bolesnym doświadczeniem tychże osób i wspólnot, ale nade wszystko godzi w samą godność człowieka niezależnie od wyznawanej religii czy też światopoglądu”¹³.

Wolność religijna nie powinna zderzać się z prawdą religijną, ponieważ zgodność rozumu z poznawanymi prawdami wiary ma charakter intencjonalny. Człowiek pragnie (nie tylko rozpoznaje) wyznawać daną wiarę, a to pragnienie może realizować się tylko w miłości i wolności, zaś „godności człowieka, jego obiektywnym uprawnieniom sprzeciwia się ograniczanie wolności religijnej”¹⁴.

Na bazie czystej sprawiedliwości Jan Paweł II rozstrzyga niesprawiedliwe traktowanie niewiary i ateizmu¹⁵, opartego na zasadzie bezwzględnej „wolności” oraz prześladowaniu i ograniczaniu wyznawanych religii. Papież stwierdza: „Trudno więc z «czysto ludzkiego» nawet punktu widzenia przyjąć takie stanowisko, wedle którego tylko ateizm ma prawo obywatelstwa w życiu publicznym i społecznym, a ludzie wierzący niejako z zasady bywają zaledwie tolerowani czy też traktowani jako obywatele «gorszej kategorii» (...)”¹⁶.

Wolność religijna ma prawo manifestować się także publicznie. We wspólnotach religijnych i wobec społeczeństwa wielowyznaniowego, każdy ma prawo do publicznego wyznawania własnej religii, ma prawo do aktów religijnych wyznawanych publicznie – wspólnie z innymi wyznawcami. Jan Paweł II zwraca uwagę, że absurdem jest publiczne manifestowanie ateizmu, przy jednoczesnym zakazie manifestowania religii.

13 Tamże, 17.

14 Tamże.

15 Ateizm (gr. a – „nie”, theós – „bóg”), filozoficzne poglądy teoretyczne lub postawy praktyczne, negujące istnienie Boga.

16 Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, 17.

Analizując pojęcie i realizację wartości miłości, wolności i prawdy dochodzimy do pojęcia sprawiedliwości, czyli następnej wartości. Sprawiedliwość, staje się podstawą wszystkich innych wartości. Bez sprawiedliwości, jako podstawy, trudno jest mówić o miłości, podobnie i wolność wymaga sprawiedliwości – sprawiedliwość domaga się pełnej wolności dla wszystkich. Kiedy porównujemy dwie prawdy, musimy kierować się sprawiedliwością, aby tezie udowodnionej nadać charakter powszechności.

Patrząc ogólnie na wartości: miłość, wolność i prawdę, odkrywamy, że wszystkie one mogą się realizować dzięki sprawiedliwości. Wartości sprawiedliwie działające muszą służyć człowiekowi, ponieważ domaga się tego ludzka godność.

Ateistyczne ograniczenia w wyznawaniu innego poglądu, są sprzeczne z wartością wolności, z brakiem sprawiedliwości, nie mówiąc już nawet o braku jakiegokolwiek przejawu akceptacji – czyli miłości. Przy takim braku wymienionych wartości ateizm okazywał się wielokrotnie nienawistny, agresywny i odbierający człowiekowi godność.

1.5. WOLNOŚĆ SUMIENIA

Wolne sumienie przynależy każdemu człowiekowi, bo jest ono wyrazem godności ludzkiej. Tylko byt rozumny – człowiek – potrafi oceniać ludzkie myśli, plany, zamiary, a także czyny i stawiać je w obliczu prawdy. Prawda ma nas wyzwalać (Por. J 8,30-32) z wszelkiego fałszu, obłudy i mylnych założeń czy pragnień niezgodnych z rzeczywistością i dobrem.

Wolność sumienia świadczy o istnieniu duchowości w człowieku, który funkcjonuje nie tylko w świecie materii, ale jest również podmiotem relacji transcendentnych, tworzy je, rozwija i „karmi” nimi swoje życie duchowe. Wszystkie systemy polityczne, ideologiczne i filozoficzne podkreślają, dostrzegają i odwołują się do sumienia ludzkiego, nieustannie wystawiając to sumienie na ocenę moralną w obszarze myślenia, działania i planowania.

Bez wolności sumienia byłoby niemożliwe nakładanie na człowieka jakiegokolwiek odpowiedzialności. Tylko człowiek, byt rozumny, bierze odpowiedzialność za to, co będzie się działo w przyszłości, która jest wyrazem tworzenia innej rzeczywistości, tak materialnej, jak i duchowej. Odpowiedzialność także gwarantuje i potwierdza godność człowieka. Kto postępuje niegodnie naraża się na sprzeciw własnego sumienia, które

dokonuje oceny. Ocena może być negatywna – potępiająca lub aprobująca – w przypadku rozpoznania dobra. Pamiętać jednak należy, że ocena ta może być niezgodna z prawdą z powodu sumienia błędnego, nieprawidłowo ukształtowanego.

Wolność sumienia to dar od Boga, uczy teologia chrześcijańska: „Bóg stworzył człowieka jako istotę rozumną, dając mu godność osoby obdarzonej możliwością decydowania i panowania nad swoimi czynami. «Bóg bowiem zechciał człowieka pozostawić w ręku rady jego, żeby Stworzyciela swego szukał z własnej ochoty i Jego się trzymając, dobrowolnie dochodził do pełnej i błogosławionej doskonałości» (Por. Sobór Watykański II, Konstytucja *Gaudium et spes*, 17)¹⁷.

Jan Paweł II, mówiąc o wolności sumienia, wskazuje na nauczanie Soboru Watykańskiego II: „Wśród tych praw wymienia się – i z jakąż słusnością – prawo wolności religijnej obok prawa wolności sumienia. Sobór Watykański uznał za szczególnie potrzebne w związku z tym wypracowanie obszernej deklaracji na ten temat¹⁸.

Wolność religijna wynika zatem z wolności sumienia, najpierw sumienia indywidualnego, a w zbiorowości ludzkiej z *sumienia wspólnego*. Takie prawo zachowania wolności społecznej (państwowej) domaga się pozytywnych praw od każdego państwa i każdej ludzkiej władzy, względem wyznawanych przekonań i religii. Doświadczenie historyczne pokazuje, że władze totalitarne, zachłanne na posiadanie władzy nieograniczonej, uczyniły wiele krzywd, a w ostatecznym rozrachunku musiały ulec prawu wolności religijnej, w naszym rozumieniu prawu naturalnemu – prawu Bożemu.

Wolność religijna ma wynikać wprost z sumienia ludzkiego. Mówi o tym konstytucja *Gaudium et spes*: „Tak więc godność człowieka wymaga, aby działał ze świadomego i wolnego wyboru, to znaczy osobowo, od wewnątrz poruszony i naprowadzony, a nie pod wpływem ślepego popędu wewnętrznego lub też zgoła przymusu zewnętrznego¹⁹. Religii zatem nie można zakazywać, ani jej narzucać. W przypadku przymusu religijnego budzi się i protestuje sumienie człowieka. W historii zdarzały się państwowe „religie bez Boga”, parareligijne obchody uroczystości na cześć reżimów i ich przywód-

17 Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, nr 1730, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

18 Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, 17.

19 Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (7.12.1965), 17, w: tegoż, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

ców. Rodził się kult człowieka (kult jednostki) w miejsce Boga, władza polityczna była utożsamiana z władzą niemal boską, a państwa przybierały formę teokratyczną. Każda z nich wiązała się z odebraniem człowiekowi wolności.

Nauczanie Kościoła wskazuje, że jedyna droga odnajdywania wolności religijnej wiedzie poprzez sumienie ludzkie: „Wolność ludzka, zraniona grzechem, jedynie z pomocą łaski Bożej może to nastawienie ku Bogu uczynić w pełni skutecznym”²⁰. Poszukiwanie Boga w atmosferze wolności jest zadane człowiekowi, na tym polega wielkość i znaczenie wolności, człowiek jest wielki i ważny ponieważ jest istotowo wolny, a przez to przeznaczony do wolnego czynienia dobra.

1.5.1. USZANOWANIE WOLNOŚCI RELIGIJNEJ NIE JEST PRZYWILEJEM

Mimo upływu wielu lat nowożytnej historii, jeszcze w XX wieku, Jan Paweł II musiał często upominać się o wolność religijną. Uczynił to również w encyklice *Redemptor hominis*, podkreślając: „Jednak na mocy mego urzędu pragnę w imieniu wszystkich ludzi wierzących na świecie zwrócić się do tych, od których w jakikolwiek sposób zależy organizacja życia społecznego i publicznego, z żarliwą prośbą o uszanowanie praw religii i pracy Kościoła. Nie prosimy tu o żaden przywilej, ale o uszanowanie elementarnej prawa. Urzeczywistnianie tego prawa jest jednym z podstawowych sprawdzianów prawdziwego postępu człowieka w każdym ustroju, społeczeństwie, systemie czy środowisku”²¹.

Jan Paweł II odnosił wolność religijną do postępu człowieka, który, niestety, nie jest jednakowy w świecie. Postęp duchowy, powszechny ma się dokonywać właśnie w wolności i niezawisłości moralnej, aby wszędzie i wobec wszystkich była uszanowana godność człowieka. Papież zwracał się z prośbą o uszanowanie wolności religijnej, czynił to z pozycji nauczycielskiej, zachęcając do uznania powszechnego dobra, jakim jest wolność.

20 Tamże.

21 Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, 17.

Jan Paweł II odwoływał się do praw człowieka zaaprobowanych przez Organizację Narodów Zjednoczonych²² z roku 1948. „Deklaracja tych praw związana z powstaniem Organizacji Narodów Zjednoczonych nie miała z pewnością na celu tylko tego, aby odciąć się od straszliwych doświadczeń ostatniej wojny światowej, ale także i to, aby stworzyć podstawę do stałej rewizji programów, systemów, ustrojów właśnie pod tym jednym, zasadniczym kątem widzenia: jest nim dobro człowieka – osoby we wspólnocie – które jako podstawowy wyznacznik dobra wspólnego musi stanowić istotne kryterium wszystkich programów, systemów czy ustrojów”²³.

Jeśli świat pragnie żyć w pokoju, musi uwzględnić podstawowe prawa człowieka, jak prawo do wolności. Także wolności religijnej. W historii Europy był okres wojen religijnych, dokumenty z tamtych czasów mówią o wielkich nieszczęściach i zbrodniach dokonywanych w imię walki o dominację religijną na określonych terenach władców państw.

Prawo do wolności może zostać także wydedukowane rozumowo, jeśli tylko oprze się na logice i założeniu o godności człowieka. Papież podkreślał, że wśród praw człowieka, obok wolności sumienia, słusznie wymienia się także prawo wolności religijnej. Sobór Watykański uznał tę kwestię za bardzo istotną i w związku z tym ogłosił deklarację na ten temat. W dokumencie *Dignitatis humanae*²⁴ znalazło się nie tylko ujęcie teologiczne problemu, lecz także ujęcie z punktu widzenia prawa natury, to znaczy ze stanowiska „czysto ludzkiego”, w oparciu o przesłanki wynikające z doświadczenia i rozumowania.

Połączenie rozumu i wiary, daje szansę na zrozumienie zarówno praw naturalnych, jak i praw objawionych w Piśmie Świętym i w Tradycji Kościoła. Nie stoją one w sprzeczności, przeciwnie: uzupełniają się i prowadzą do podobnych konstatacji. Wolność człowieka jest wartością, o którą dopomina się papież, ponieważ jest ona duchowym

22 Trzecia Sesja Ogólnego Zgromadzenia ONZ, obradująca w Paryżu, uchwaliła 10 grudnia 1948 roku Powszechną Deklarację Praw Człowieka.

23 Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, 17.

24 Por. „Z własnej swej bowiem natury akt wiary ma charakter dobrowolny, gdyż człowiek, odkupiony przez Chrystusa Zbawiciela i powołany przez Jezusa Chrystusa do przybranego synostwa, może siebie oddać objawiającemu się Bogu tylko wtedy, jeśli pociągany przez Ojca okazuje Bogu rozumne i wolne posłuszeństwo wiary”. Por. Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* (7.12.1965), 10, w: tegoż, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

gruntem, na którym Bóg buduje swoją relację z człowiekiem, i na którym spotyka się on z rzeczywistością ludzką w pełni urzeczywistnioną w Chrystusie – prawdziwym Bogu i prawdziwym człowieku.

BIBLIOGRAFIA

- ABC chrześcijanina. Mały słownik*, red. S. Zalewski, wyd. Verbinum, Warszawa 1999.
- Benedykt XVI, *Wydarzenia, które zachowamy w pamięci i sercu*. Spotkanie z kardynałami, biskupami i pracownikami Kurii Rzymskiej (22.12.2005), „L'Osservatore Romano” 2006, nr 2 (280), s. 15-20.
- Boecjusz, *Traktaty teologiczne*, tłum. R. Bielak, A. Kijewska, wyd. Antyk Marek Derewiecki, Kęty 2001.
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (4.03.1979), w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, wyd. Znak, Kraków 2009, s. 5-76.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.
- Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* (7.12.1965), w: tegoż, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (7.12.1965), w: tegoż, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2001.